ॐ

श्री अथपंचीकरणं ॥ सच्चिद्वानंगरितं तदुभयाभिमान्यात्माधि

कृतपंचमहाभूतानितत्कार्यंच

व्यक्तान्महत् महतोहंकारः ॥ अमेद्रलुच्यते स्तत्सूक्ष्मशरीर

भ्यः पंचमहाभूतानि पंचमहाभूसंस्कारोजमलयः सविजयः स्वन

नामेकैकं द्विधाविभज्य पुनरेकैकमयमुकारः ॥ ओंओंओं शरीरद

महायमत्तरे सुयोजनं पंचीकरणकृतमित्युच्यते ॥ एतत्कारणाशा

निराकरणं ध्यारीनाबवादा भद्सन्नभिन्नंना भिन्नमना भिभि

कृतपंचमहाभूतानितत्कार्यंच

रीरमात्मनः इन्द्रियैरर्थोपलब्धिर्जागरितं तदुभयाभिमान्यात्मा वि
श्वः एतत्त्रयमकारः ॐ अपंचीकृतपंचमहाभूतानि तत्कार्यं च
सप्तदशकं मौलिकं लिंगं हिरण्यगर्भ इत्युच्यते एतत्सूक्ष्मशरीर
मात्मनः करणेषूपसंहृतेषु जागरितसंस्कारजः प्रत्ययः सविषयः स्वप्न
तदुभयाभिमान्यात्मा तैजसः एतत्त्रयमुकारः ॥ ॐ शरीरद्व
यकारणमात्माज्ञानं साभासमव्याकृतमित्युच्यते ॥ एतत्कारणश
रीरमात्मनः तच्च न सन्नासन्नासदसन्न भिन्नं नाभिन्नं नापि

त्माभिन्नं कुतश्छिन्नं निरवयवं न सावयवं नो भवं केवलब्रह्मात्मै
कत्वज्ञानापनोधं सर्वप्रकारकज्ञानोपसंहारोऽहं: कारणात्मना
वस्थानसुषुप्तिः ननु मयाभिमान्यात्मा प्राज्ञः एतच्च मकारः अका
र उकारौ मकारे मकारश्चोङ्कारे ओंकारोहमात्मा साक्षी केवलचिन्मा
त्रस्वरूपः नाज्ञानं तत्कार्यं च किंतु नित्यशुद्धबुद्धमुक्तपरमानंदा
नंताद्वयपरं ब्रह्म ब्रह्मैवाहमस्मि अहंब्रह्मेत्यादिश्रुतिभ्यः सर्वा
यं पुरुषे यश्चासावादित्ये स एकः अज्ञानेव्वस्मिन्नहंब्रह्मास्मि तत्त्व

मसि अयमात्मा ब्रह्म प्रज्ञानमात्मा ईशावास्यमिदं सर्वं अन्यदे
वतद्विदितादथो अविदितादधि एवमनंतान्यास्मृतः अथ
महावाक्यार्थप्रबोधप्रकारं वक्ष्यामः तत्त्वमसीति सौम्य महावाक्य
मिति प्रथमं शिष्यं प्रति यद्गुरुः तेनतत्त्वमसीति त्रीणि
पदानिसंति तत् त्वम् असि तत्पदस्य द्वावर्थौ वाच्यो लक्ष्यश्चेति त्वंप
पदस्य द्वावर्थौ वाच्यो लक्ष्यश्चेति स्थूलसूक्ष्मशरीरद्वयविशिष्टं चैत
न्यं वाच्योऽर्थः स्थूलसूक्ष्मशरीरद्वयविनिर्मुक्तं प्रत्यक्चैतन्यं लक्ष्यंत

त्वमसीति किमैक्यमहं भवामि त्वमसीति व्य[illegible]सिपदेनद्वयोर्लक्ष्ययो
रैक्यबोधितेसति संसारधर्मसंसारित्वोः कथमैक्यमिति विरोधस्फुरणात्
भवेत् ततोजहदजहल्लक्षणया सोयंदेवदत्त इत्यत्र यथा तद्देतद्दे
शकालपरित्यागेनोभयत्र देवदत्तस्वरूपमात्रंलक्ष्यते तद्वत्केवल
द्वयपरित्यागेनद्वयोर्लक्ष्ययोरैक्यमखंडस्वार्थे कृतकृत्यो भवति
तदखंडं कथमिति चेदुच्यते विजातीयसजातीयस्वगतभेदरहित
त्वादखंडं विजातीयभेदरहितमिति निष्पन्नं सजातीभेदर ३

ग

तनभेदोनास्ति स्वगतभेदरहित म

हितमित्येकरसं सैंधवघनवत् विज्ञानघनं नित्यशुद्धबुद्धमुक्तस
त्यस्वभावं निर्गुणं निरवयवं सर्वगतमवस्थात्रयविनिर्मुक्तमसंग
सच्चिदानंदं परं ब्रह्मैवाहमस्मीत्यभेदेनावस्थानं समाधिः एवं मह
वाक्यार्थं सदा स्मरतो मुक्तिर्ध्रुवा भवेत् तरति शोकमात्मवित् ब्रह्म
विदाप्नोति परं ब्रह्मविद्ब्रह्मैव भवति तत्त्वं इति लक्ष्यतं तत्र विवेकभेद
यं प्रतिपदे अहं मनुरभवं सूर्यश्चेति तद् [illegible] को मुक्तोवा मदेवं स्यात्
कः अयमात्मा ब्रह्मेति महावाक्यार्थः इति संध्यापंचीकरणं ते ८

पं.ची धीयेस्समाप्तं १. टी ॥ श्रीगणेशायनमः ॐकारः सर्ववेदानां सा
रस्तत्वप्रकाशकः तेन चित्तसमाधानं मुमुक्षूणांप्रकाश्यते १ ब्र
सादैकं परं ब्रह्म नित्यमुक्त मविक्रियं तत्स्वमायासमावेशाद्बीजमव्या
कृतात्मकं २ तस्मादाकाशमुत्पन्नं शब्दतन्मात्ररूपकं स्पर्शात्मक
स्ततोवायुस्तेजोरूपात्मकं ततः आपो रसात्मिकास्तस्माच्चाभ्योगं-
धात्मिकामही शब्दैकगुणमाकाशं शब्दस्पर्शगुणोमरुत् ३ शब्द
स्पर्शरूपगुणैस्त्रिगुणं तेज उच्यते शब्दस्पर्शरूपरसैर्गुणैरा

यस्य तु गुणाः ५ शब्दस्पर्शरूपरसगंधैः पंचगुणा महीतेभ्यः स
मभवत् सूत्रं लिंगं सर्वात्मकं महत् ६ ततः स्थूलानि भूतानि पंच
तेभ्यो विराड् भवत् पंचीकृतानि भूतानि स्थूलानीत्युच्यते बुधैः ७
पृथिव्यादीनि भूतानि प्रत्येकं विभजेद्द्विधा एकैकं भागमादा
य चतुर्धा विभजेत्पुनः ८ एकैकं भागमेकस्मिन् भूते संवेश
येत् क्रमात् ततश्चाकाशभूतस्य भागाः पंच भवंति हि ९ वाय्वा
दिभागाश्चत्वारो वाय्वादिष्वेवं नादिशेत् पंचीकरणमेतस्या

५
पं० ची

दित्याकृतत्वे दिन: १० पंचीकृतानि भूतानि तत्कार्यं च
विराड् भवेत् स्थूलं शरीरमेतत्स्यादशरीरस्य चात्मन: ११ अ
धिदैवतमध्यात्ममधिभूतमिति त्रिधा एकं ब्रह्म विभागेन भ्र
मात्स्यान्न वस्तुत: १२ इंद्रियैरथ विज्ञानं देवतानुग्रहान्वि
तै: शब्दादि विषयज्ञानं तज्जागरितमुच्यते १३ श्रोत्रमध्यात्म
मित्युक्तं श्रोतव्यं शब्दलक्षणम् अधिभूतं तत्र दिगुक्तं दिक्पालस्तत्र अ
धिदैवतं १४ त्वगध्यात्ममिति प्रोक्तं स्प्रष्टव्यं स्पर्शलक्षणम्

त्ममित्युक्तं गंतव्यं तत्र यद्भवेत् अधिभूतं तदित्युक्तं विष्णुस्तत्राधिदै
वतं २१ पायुरध्यात्ममित्युक्तं विसर्गस्तत्र यो भवेत् अधिभूतं तदि
त्युक्तं मृत्युस्तत्राधिदैवतं २२ उपस्थेंद्रियमध्यात्मं स्त्रियाआनंदका
रकं अधिभूतं तदित्युक्तमधिदैवं प्रजापतिः २३ मनोध्यात्ममिति
प्रोक्तं ~~चक्षुस्तत्राधिदैवता~~ मंतव्यं तत्र यद्भवेत् अधिभूतं तदित्युक्तं चंद्र
स्तत्राधिदैवतं २४ बुद्धिरध्यात्ममित्युक्तं बोधव्यं तत्र यद्भवेत् अधि
भूतं तदित्युक्तमधिदैवं बृहस्पतिः २५ । अहंकारस्तथाध्यात्ममहंक

ऽधिभूतं तत्र दित्युक्तं वायुस्तत्राधिदैवतं १५ चक्षुरध्यात्ममित्युक्तं द्रष्ट
व्यं रूपलक्षणम् अधिभूतं तत्र दित्युक्तमादित्यस्तत्राधिदैवतं १६ जिह्वाध्या
त्मं तथास्वाद्यमधिभूतं रसात्मकं वरुणो देवता तत्र जिह्वायामधिदैव
तं १७। घ्राणमध्यात्ममित्युक्तं घ्रातव्यं गंधलक्षणं अधिभूतं तत्र दित्यु
क्तं पृथिवी तत्राधिदैवतं १८ वागध्यात्ममिति प्रोक्तं वक्तव्यं शब्दलक्षणम्
नो अधिभूतं तत्र दित्युक्तमग्निस्तत्राधिदैवतं १९ हस्तावध्यात्ममित्युक्तमाद
तव्यं च यद्भवेत् अधिभूतं तत्र दित्युक्तमिंद्रस्तत्राधिदैवतं २० पादावध्या

त्वगनयनघ्राणं जिह्वाधींद्रिपंचकं वाकपाणिपाद पायूपस्था
कर्मेंद्रियाणि च १२ मनोबुद्धिरहंकारश्चित्तं चेति चतुष्टयं संकल्पा
ख्यं मनोरूपं बुद्धिर्निश्चयरूपिणी १३ अभिमानात्मकस्तस्मादहंका
रः प्रकीर्तितः अनुसंधानरूपं च चित्तमित्यभिधीयते १४ प्राणापा
नस्तथा व्यानो उदानाख्यस्तथैव च समानश्चेति पंचैताः कीर्तिताः प्रा
णवृत्तयः १५ खंवायुरग्निं भूक्षितयो भूतसूक्ष्माणि पंच च अविद्या
कामकर्माणि लिंगं पुर्यष्टकं विदुः १६ एतत्सूक्ष्मशरीरं स्यान्मायि

तव्यमेव च अधिभूतं तदित्युक्तं रुद्रस्तत्राधिदैवतं २६। चित्तमध्यात्ममि
त्युक्तं चेतव्यं तत्र यद्भवेत् अधिभूतं तदित्युक्तं क्षेत्रज्ञस्तत्राधिदैवतं २७
तमोध्यात्ममिति प्रोक्तं विकारस्तत्र यो भवेत् अधिभूतं तदित्युक्तमीश्वर
स्तत्राधिदैवतं २८ बाह्यांतःकरणैरेवं देवतानुग्रहान्वितैः स्वं स्वं च विषय
ज्ञानं तज्जागरितमुच्यते २९ येयं जागरितावस्था शरीरं करणाश्रयं
यस्तयोरभिमानी स्यात् विश्व इत्यभिधीयते ३० विश्वं वैराजरूपेण
रूपेदं निवृत्तये स्थानेंद्रियाभिमानिदेवपंचकमेंद्रियाणि च ३१ श्रो

श्री॰ एवं सर्वमिदं यत्तु स्यात्सर्वं परिकल्पितं तदा मिथ्या भवेत्तदा ५७ यपमयेत्स
वे॰ गं शांतमानंदमात्मानमद्वयं नतेन किंचिदाप्तव्यं ज्ञातव्यं वापि
अते ५५ कृतकृत्यो भवेद्विद्वान्जीवन्मुक्तो न संशयः आत्मन्येवाह व
भावे जगदेतन्न वीक्षते कदाचिद्व्यवहारो तु द्वैतं पश्यन्नपि पश्यति ५६ ते
५ बोधव्यतिरेकेणान पश्यति विदन्वयात् किंतु पश्यति मिथ्यैव दि
ङ्. मोहेंदुविभागवत् । ५७ प्रतिभासः शरीरस्य तदा प्रारब्धसंभवात्
तस्यैतावदेव विरमित्वादि प्रतिबुधीत ५८ प्रारब्धस्यानुमति ८

मेत्तु ४७। समाधिकालात्प्रागेवं विचिंत्यातिप्रयत्नतः स्थूलसूक्ष्म
क्रमात्सर्वं चिदात्मनि विलापयेत् ४८ अकारं पुरुषं विश्वमुकारे प्र
विलापयेत् उकारं तैजसं सूक्ष्मं मकारे प्रविलापयेत् ४९ मकारं कारणं प्रा
ज्ञं चिदात्मनि विलापयेत् चिदात्माहं नित्यशुद्धबुद्धमलः सदद्वयः ५०
परमानंदसंदोहवासुदेवोहमोमिति ज्ञात्वा विवेकं चितं तत्साक्षिणि
विलापयेत् ५१ एवं समाहितो योगी श्रद्धाभक्तिसमन्वितः जितेंद्रि
यो जितक्रोधः पश्येदात्मानमद्वयं ५२। आदिमध्यावसानेषु दुः
तत्साक्षिणि विलीनं चेत्तच्चित्तं नैव चालयेत् पूर्णबोधात्मनासी
पूर्णाच्चलं समद्भवत् ५२

बस्तुभूतिरमिधीयते ५२ अभिमानी तयो भित्तु आत्मस्त्वभिधी
यते जगत्कारणाकूपेरा आत्मानं विचिंतयेत् ५३ विश्वतैज
ससौषुप्तविराट् सूत्राक्षरात्मभिः विभिन्नमिवसंमोहाँदेकं तत्वंचि
दात्मकं ५४ विश्वादिकं त्रयंयस्मादैराजादित्रयात्मकं एकत्वेनैव
संयं स्याद्भेदाभावप्रसिद्धये ५५ ॐकारमात्रमखिलं विश्वप्राज्ञादि
लक्षणं वाच्यवाचकता भेदाभ्देदेनानुपलब्धितः ५६ अकारमा
त्रं विश्वः स्यादुकारस्तैजसः स्मृतः प्राज्ञो मकार इत्येवं परिपश्येत्क्र
त

केवलमात्मनः करोति परमे जाग्रत्संस्कारोत्थं प्रबोधवत् ॥ २६ ॥ मा-
स्वप्नाहंकाररूपेण स्फुरणं स्वप्न उच्यते अभिमानी तयोर्यस्तु तैजसः
परिकीर्तितः ॥ २८ ॥ हिरण्यगर्भरूपेण तैजसं चिंतयेद्बुधः चैतन्याभा-
स एव चित् शरीरं स्थूलकारणं ॥ २९ ॥ आत्माज्ञानं तदेकमव्याकृतमिति
नीयते न संज्ञा सन्न सदसन्भिन्नं नाभिन्नं न चात्मनः ॥ ३० ॥ न सभागं न नि-
र्भागं न चाप्युभयरूपकं प्रत्यगात्मैकत्वविज्ञानाद्धेयं मिथ्यात्वकारणात्
॥ ३१ ॥ सानानापत्संहारो बुद्धेः कारणात्मना स्थितिः वटबीजे वटस्ये-
नांत

...टीय त्रिकालं हि संग... [illegible] ...नाम्नी... [illegible] ...मूला... [illegible] ...इति

।। इति श्री स्वात्मानं चित्रमेतद ४७ ... श्रीसुरेश्वराचार्यवि
रचितं पंचीकरणवार्तिकं समाप्तम्।। संवत् १८७८ फाल्गुनमा
से। सितेपक्षे प्रतिपदायां लिखितं गंगानन्देन पठनार्थं श्रीस्वा
मीमधुसूदनाश्रमस्य।।

[illegible]

श्री गणेश जी

[illegible]

लुप्तस्याभासमानतः सर्वथा मुक्त एव स्यात् स्वात्ततः ॥ भ्रमानंसौ
॥ ४८ ॥ ग्रात्ध्यमोगप्रोपसंसेभ्येत दनंतरम् स्वविश्रातिमिवातीतसं
वीभासविवर्जितं ॥ ५० ॥ ध्यानंदमनपूर्णं स्फुरद् मनोवाचामगोचरं ॥ वा
च्यवाचकनिर्मुक्तं हेयोपादेयवर्जितं ॥ ५१ ॥ घनानंदघनमानंदं चैतन्य
वं पदमप्युतोइदं प्रकरणं यस्मात्तात्तत्त्वं भगवत्तमैः ॥ ५२ ॥ श्रेमन्नानि
त्यादिनियमैर्गुरुभक्तिप्रसादतः ॥ संसिद्धिं यांप्रयत्नेन योगी लभ्या
तु सर्वदा ॥ ५३ ॥ समस्तसैद्धिहसुत्र योगानां संधीः सुधीः ; तगहृया